

TOURISM COOPERATIVES AS A FACTOR OF STRENGTHENING THE MANAGEMENT
OF SUSTAINABLE TOURISM DESTINATIONS

Gevorgyan Sh.V.

Yerevan State University, Yerevan, Republic of Armenia, shamamgevorgyan@gmail.com

ANNOTATION

In the article the essence and peculiarities of tourism cooperatives, their role and significance in the tourism industry were revealed. The purpose of the work is to propose the use of business model of tourism cooperatives as a factor of strengthening the management of sustainable tourism destinations.

As a result, we conclude that tourism cooperatives, as socio-entrepreneurial companies, are models of practical expression of sustainable management and the introduction of these models will lead to the materialization of sustainable management ideology.

ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՄԱՐԶԻ ԱԳՐՈՏՈՒՐԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Գրիգորյան Վ.Վ., Քելյան Ս.Ս., Հովհաննիսյան Ն.Ա.

Երևանի պետական համալսարան, Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
sargis.qelyan@mail.ru

Ագրոտուրիզմի գլխավոր զբոսաշրջային ռեսուրսը հանդիսանում է հողը, ընտանի կենդանիները, գյուղատնտեսական ռեսուրսները և գյուղական բնակավայրերը: Ագրոտուրիզմը գյուղական վայրերում ժամանակավոր հանգիստն է գեղագիտական, ճանաչողական և առողջարարական նպատակներով, որի ժամանակ գիշերակացն իրականացվում է գյուղական բնակչությանը պատկանող բնակարաններում, առանձնատներում և օգտվում տվյալ վայրի զբոսաշրջային ռեսուրսներից:

Հայաստանի Հանրապետության ռելիեֆային բարդ ու կլիմայական պայմանները թույլ են տալիս զարգացնելու ագրոտուրիզմը: Նշենք, որ դեռևս 19-րդ դարի կեսերից Հայաստանը հանդիսանում է Կովկասի զբոսաշրջային օջախներից մեկը, որի համար հիմք էր հանդիսանում պատմա-հնագիտական հուշարձանները, տեսարժան վայրերը, բնության անկրկնելի տեսարանները [5, 138]: Այս առումով ՀՀ մարզերից առանձնանում է Արագածոտնի մարզը: Մարզի տարածքը կազմում է 2756 կմ² (ՀՀ ընդհանուր տարածքի 9,3%), որտեղ բնակվում է 128,5 հազ. մարդ (ՀՀ բնակչության 4,3%, 01.01.2017թ.): Մարզի բնակավայրերի թիվը 120 է, որից 3 քաղաք և 117 գյուղ: Ագրոտուրիզմի զարգացման համար կարևոր ցուցանիշ է գյուղատնտեսական նշանակության հողերի ցուցանիշները՝ 218.219 հա, որից վարելահողեր՝ 54,100 հա [1,241]:

Արագածոտնի մարզի ագրոտուրիզմի զարգացման համար առանձնացնում ենք մի շարք գործոններ՝ տնտեսական, էթնիկ, բնաաշխարհագրական, պատմամշակութային:

Արագածոտնի մարզն իրենից ներկայացնում է գյուղատնտեսական և լեռնահանքային արդյունաբերության շրջան: Մարզի գյուղատնտեսական մասնագիտացումը ձևավորվել է գերազանցապես բնակլիմայական պայմաններում: Նրա հարավային կեսում՝ նախալեռնային գոտում, գերակշռում է բուսաբուծությունը, պտղաբուծությունը, ակոհալային խմիչքների, պահածոների արտադրությունը (Աշտարակ, Օշական, Արտենի, Ոսկեվագ, Կարբի և այլն): Այս գոտին ընդգրկում է Թալինի տարածաշրջանի ցածրադիր հատվածները և Աշտարակի տարածաշրջանը գրեթե ամբողջությամբ: Գոտուն բնորոշ է նաև ոչ ավանդական բանջարաբուծության զարգացումը, որը կարող է իր հերթին հետաքրքրություն առաջացնել ագրոգրոսաշրջիկների շրջանում:

Բարձրադիր գոտին ընդգրկում է Ապարանի և Արագածի տարածաշրջաններն ամբողջությամբ և Թալինի տարածաշրջանի մի մասը: Բնորոշվում են անասնաբուծության մասնագիտացմամբ: Ագրոգրոսաշրջային առումով մեծ հետաքրքրություն կարող են առաջացնել գյուղմթերքների արտադրությունը՝ կաթնամթերքի և հատկապես պանրի (Ապարան, Քուչակ, Ծաղկահովիտ և այլն): Ամբողջ մարզի տարածքի համար բնորոշ է մեղվաբուծությունը, որը եկամտաբեր ճյուղ է և շահավետ բոլոր առումներով: Վերջին տարիներին մարզի տնտեսության մեջ ձևավորվել են նոր ճյուղեր, ինչպիսիք են ճագարաբուծությունը և ջայլամաբուծությունը [2,240]:

Արագածոտնի մարզը ՀՀ բնակչության մեջ աչքի է ընկնում ազգային կազմով: Հայերից բացի զգալի թիվ են կազմում եզդիները: ՀՀ-ում բնակվող եզդիների ավելի քան 4/5 –ը ապրում են Արագածոտնի մարզում: Արագածի և Թալինի տարածաշրջաններում են գուտ եզդիաբնակ գյուղերը, որոնց թիվը է 13-է՝ Արևուտ, Դոմասար, Թլիկ, Հակո, Կանչ, Սորիկ, Օթևան, Ռյա Թագա, Ալագյազ, Ջամշու, Միրաք, Շենկանի, Շամիրամ (Աշտարակի տարածաշրջան): Էթնիկ փոքրամասնություններն աչքի են ընկնում ոչ միայն գյուղատնտեսական մասնագիտացմամբ, այլ նաև ազգային սովորույթներով (հարսանիք, թաղման արարողություններ) և խոհանոցով, որոնք կարող են խթան հանդիսանալ գրոսաշրջության զարգացման համար [4, 56]:

Արագածոտնի մարզի հայ բնակչության նախնիները գաղթել են 18-րդ դարի վերջերից մինչև 20-րդ դարի սկզբներին Արևմտյան Հայաստանի Սասունի, Մուշի և Ալաշկերտի շրջաններից և մինչև օրս պահպանել են տարածաշրջանի ավանդույթներն ու խոհանոցը, որն արժանավայել ձևով փոխանցվում է սերնդեսերունդ: Հատկանշական են սասնա պարերը, երգերը, ասույթները, կենցաղային խաղերը և այլն:

Արագածոտնի մարզը գտնվում է ծովի մակարդակից 1030-4090 մ բացարձակ բարձրությունների միջև, Ոսկեվագ–Օշական հատվածից մինչև Արագածի

լեռնագագաթ: Բնականաբար այստեղ հանդես են գալիս վերընթաց բոլոր գոտիները՝ սկսած կիսաանապատայինից մինչև ձյունամերձը, որտեղ բնության ներքին և արտաքին ուժերն իրենց կնիքն են դրել ռելիեֆագոյացման վրա, ձևավորելով հողերի, բույսերի և կենդանական աշխարհի յուրահատուկ նմուշներ: Մարզի տարածքն աչքի է ընկնում տեղումների տարեկան քանակի մեծ տատանումներով՝ 300-320 մմ (ցածրադիր վայրեր) մինչև 900-1100 մմ (Արագածի գագաթամերձ շրջան): Հունվարին միջին ջերմաստիճանը տատանվում է -5°C մինչև -12°C , իսկ հուլիսի միջին ջերմաստիճանը՝ $24,5^{\circ}\text{C}$ –ից մինչև 5°C : Մարզի տարածքում բարձր է արևափայլի տևողությունը (տարեկան 2200-2600 ժամ), իսկ հյուսիսային հատվածը և միջլեռնային գոգավորությունները աչքի են ընկնում մշտապես փչող քամիներով, հատկապես Փամբակի լեռնաշղթայի շրջանը, Ծաղկահովիտ գյուղի մեծակայքը, որտեղ էլ կառուցվել է մեր հանրապետությունում առաջին հողմային էլեկտրակայանը: Մարզի ջրաբանական ցանցը զարգացած չէ, որը պայմանավորված է լավային ծածկոցների առկայությամբ, որոնցով ներծծվում են թափված տեղումների զգալի մասը: Շատ են ժամանակավոր հոսք ունեցող գետակները, սելավները: Բազմաթիվ են լավային ծածկույթների տակից բխող սառնորակ աղբյուրները, հանքային ջրերը (Թթուջուր): Մարզի հիմնական զարկերակը Քասաղ գետն է՝ 89 կմ Գեղարոտ և Ամբերդ վտակներով: Սրանց աշխատանքի շնորհիվ հունի առանձին հատվածներում ձևավորվել են բնության անձեռակերտ հուշարձաններ՝ կիրճեր (Արքաշենի, Ամբերդի, Քասաղի, Սաղմոսավանքից մինչև Աշտարակ): Հունի առանձին հատվածներ աչքի են ընկնում փոքրիկ ջրվեժներով: Քասաղի վրա կառուցված Ապարանի ($91\text{մ}^3/\text{մ}^3$) և Հալավարի ջրամբարները կարող են օժանդակել ագրոգրոսաշրջությանը տարբեր առումներով (հանգիստ, լողափ, ձկնորսություն, ջրային սպորտաձևեր): Ջրոսաշրջային կարևոր դեր ունեն Արագածի գագաթների միջև գտնվող սարավանդի լճերը: Մարզը հարուստ է խմելու բարձրորակ ջրի պաշարներով: Մարզի բուսական և կենդանական աշխարհը հիմնականում լեռնային տափաստանային և մարգագետիններին բնորոշ տեսակներն են: Հանդիպում են՝ բուրավետ օշինդր, բարձր լեռնային երիցուկ, օշեյի ջուխտակ, գայլաթաթ և այլն, որոնք գրանցված են Կարմիր գրքում: Որոշ վայրերում հանդիպում են կաղնու ոչ ընդարձակ (Բյուրականի մոտ), փշատերևների (Ապարանից հյուսիս, Արագածի լանջերին) անտառակներ [3, 106-116]:

Բնական էկոհամակարգերը պահպանելու համար մարզի տարածքում ստեղծվել է Արագածի ալպյան արգելավայրը: Արգելավայրը գտնվում է 3000 մ և ավել բարձրության վրա և զբաղեցնում է 300հա տարածք, իր մեջ ներառելով Քարի լիճը: Լճի շրջակայքի բուսականությունը մարգագետնային է, որն էլ պահպանության հիմնական օբյեկտն է: Կարճատև ամռան ընթացքում մարգագետինները վերածվում են գունազեղ ալպյան գորգերի: Արգելավայրի գեղատեսիլ տեսարանները էկո և լեռնային զբոսաշրջության անգնահատելի վայրեր են, իսկ ստորոտներին տեղադրված գյուղական բնակավայրերի համար՝ ագրոտուրիզմին խթանող օջախներ:

Արգելավայրի և մարզի այլ տարածքների լեռնային հատվածներում տարածված են քարային ծովերը, քարակառկառները <<չինգիլները>>, որոնք նույնպես հետաքրքրություն են առաջացնում ագրոգրոսաշրջիկների շրջանում:

Ագրոգրոսաշրջության զարգացման կարևոր բաղկացուցիչ մաս են կազմում մարզի տարածքով մեկ սփռված տարբեր ժամանակների պատմամշակութային հուշարձանները: Դրանք համեմատաբար մեծ տեսակարար կշիռ ունեն Աշտարակի տարածքում: Զբոսաշրջային առումով չափազանց ուշագրավ է Ամբերդի ամրոցը, որը քարեդարյա բնակավայր է, որտեղ բրոնզե դարում կառուցվել է ՝ Ուրարտական բերդաքաղաք: Ամբերդի դոյակը կառուցվել է 7-րդ դարում Կամսարականների կողմից ու եղել է նրանց նստավայրը:

Արագածի հարավային լանջերին է գտնվում 200 հա տարածք զբաղեցնող Ագարակի պեղավայրը, որտեղ ստեղծվել է պատմահնագիտական արգելոց: Պեղումներն շարունակվում են, գտածոներն ունեն 3500 տարվա պատմություն: Արագածից քիչ հեռու գտնվում է 4-րդ դարի Արշակունիների դամբարանն Աղցքում: Աշտարակի տարածաշրջանում գրոսաշրջային առումով մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում Արուճը՝ Ս. Գրիգոր եկեղեցին (7-րդ դար), քարավանատունը (13-րդ դար), Մամիկոնյանների պալատը:

Ագրոգրոսաշրջության առումով պատմամշակութային օջախները և հին գյուղերը կարող են դառնալ հայտնի կենտրոններ՝ Սաղմոսավանքը (Սաղմոսավան), Հովհաննավանքը (Օհանավան), Ղ. Փարպեցու գերեզմանը (Փարպի), Ս. Գևորգ եկեղեցին (Մուղնի), Մ. Մաշտոզ եկեղեցին (Օշական), Ծիրանավոր, Կարմրավոր, Քասաղի կամուրջը, տուն-թանգարաններ (Պ.Պոռոջյան, Սիսակյան): Թալինի տարածաշրջանում կարելի է առանձնացնել Թալինի, Իրինդի եկեղեցիները, Դաշտադեմի ամրոցը և Ապարանի տարածաշրջանում՝ Ապարանի, Քուչակի եկեղեցիները:

Վերը նշված բնակավայրերը և ուրիշ շատերը կարող են դառնալ ագրոգրոսաշրջության խոշոր կենտրոններ, պայմանավորված իրենց գյուղատնտեսական ուղղվածությամբ, բարետես կառուցապատմամբ, պատմամշակութային արժեքներով: Ագրոգրոսաշրջային առումով մենք առանձնացնում ենք նաև Արտաշավանից դեպի Ամբերդ և Արագած տանող ճանապարհի հատվածում լքված Նիգատուն և Լուսադբյուր գյուղերը, որոնց շրջակայքն աչքի են ընկնում գեղատեսիլ բնությամբ, իսկ որոշ հեռավորության վրա՝ Երևան-Ապարան մայրուղու ձախ կողմում կառուցված հայկական տառերը և խաչը:

Ագրոգրոսաշրջությունն Արագածոտնի մարզի համար կարող է դառնալ մոտ ապագայում եկամտի հիմնական աղբյուրներից մեկը: Մարզի 117 գյուղական բնակավայրերից յուրաքանչյուրը որևէ ուղղվածությամբ կարող է դառնալ գրոսաշրջության կենտրոն, բայց արդեն երկուսում՝ Օշականում և Բյուրականում ստեղծվել և հաջողությամբ զարգանում է ագրոգրոսաշրջությունը: Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցին, բարեկարգ կառուցապատումը, ճանապարհային և

սպասարկման ենթակառուցվածքները քաղաքի ձորը կից հյուրատներով ու սննդի օբյեկտներով, մշակույթի պալատը, պտղաբուծությունը, գինեգործությունը, հյուրատուն-առանձնատները խթան են հանդիսանում Օշականը դառնալու զբոսաշրջային կենտրոն: Բյուրականում՝ պտղաբուծությունը, կաթնամթերքի արտադրությունը, առողջարար բնությունը, աստղադիտարանը, բարետես գյուղն իր առանձնատներով ևս ագրոզբոսաշրջության զարգացման հիմք կարող են հանդիսանալ: Բացի վերը նշված գյուղերից ագրոզբոսաշրջությամբ որոշակի ներդրումներից հետո, կարող են աչքի ընկնել Ակունքն իր (դամբարանադաշտով), Աշնակը (ավանդույթներով, խոհանոցով, պարի համույթով), Երնջատափը (սառնորակ աղբյուրներով, հանգստյան տներով), Թթու-ջուրը (հանքային ջրերով) և այլն:

Այսպիսով Արագածոտնի մարզում ագրոզբոսաշրջության զարգացման համար առկա են բոլոր պայմանները: Օժանդակող դեր կարող է հանդիսանալ մայրաքաղաքի հարևանությունը: Սակայն սպասարկման ենթակառուցվածքների ցածր մակարդակը, տեխնիկական վատ վիճակը, որոշ ենթակառուցվածքների բացակայությունը (ճուպանուղի, լեռնային բարեկարգ արահետներ, ցուցանակ-վահանակներ և այլն), շահագրգիռ կազմակերպությունների բացակայությունը կամ անտարբերությունը բացասաբար են ազդում ագրոզբոսաշրջության զարգացման, արդյունքում էլ բնակչության սոցիալական մակարդակի բարձրացման և տնտեսության բարգավաճման վրա:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ա.Վ.Ծ., ՀՀ ամրոցերը և Երևան քաղաքը, 2017թ., Երևան, 2018թ., 318 էջ
2. Գրիգորյան Վ.Վ., Ոսկանյան Ա. Ե., Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական աշխարհագրություն, Երևան, 2016թ, 334 էջ
3. Մարտիրոսյան Լ.Մ., Ռեկրեացիոն աշխարհագրություն, Վանաձոր, 2014թ., 277 էջ
4. Պոտտոյան Ա. Հ., Հայաստանի Հանրապետության գյուղական բնակչությունը և բնակավայրերը, Երևան, 2017, 465 էջ

POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES OF AGRITOURISM DEVELOPMENT OF ARAGATSOTN MARZ

Grigoryan V.V., Kelyan S.S., Hovhannisyan N.A.

Yerevan State University, Yerevan, Republic of Armenia, sargis.qelyan@mail.ru

ANNOTATION

The district of Aragatsotni has all the prerequisites to develop agritourism, for which we have identified the following factors: economic, ethnic, geographical, historical-cultural and social. Developmental investment is a must for small-scale investments that can be implemented by indigenous people, which will result in agritourism and rural population, and life will become prosperous.